

YAKINDOĞU'NUN ÇERKESLERİ

Semyon Çertok, Kudüs

Çev.Murat Papşu

İsrail'in kuzeyinde, Halil'deki Çerkes köyü Kfar-Kama'ya tanıdıklarımın oğlunun düğününe gittim. Komşulardan ve iş arkadaşlarından, Yahudilerden, Araplardan, Dürzilerden ve Ürdünlü akrabalardan oluşan çok sayıda konuk için köy meydanında uzun ahşap masalar dizilmişti. Damat koyu kumral, boylu boslu, geniş omuzlu, açık yüzlü bir gençti ve gururlu bir edayla dikiliyordu. Gelin şalvar, geniş yenli uzun bir gömlek ve ipek beşmet giymişti. Lermontov'un "*siyah ipek beşmetiyle yatakta oturan*" Bela'sını anımsatıyordu. Damat, geçen yüzyılda Rusça "çerkeska" diye adlandırılan, Kuban ve Terek Kazaklarının da benimsediği giysiyi giymişti: Dizlerin altına kadar inen, ince bir kemerle belinden bağlanmış, göğsünün her iki tarafında fişekler için deri kılıflı "hazır" bulunan, tek taraflı yakasız kaftan. Gelin Bela'yı anımsatırken, damat da L.Tolstoy'un Hacı Murat'ını anımsatıyordu.

Geleneksel "*halze*" (içinde tuzlu peynir bulunan ince hamur) ve "*bastrahazra*"dan (pirinç, un, tavuk ve baharattan yapılan bir yemek) oluşan akşam yemeğinden sonra zurna eşliğinde eski, monoton melodiler dinledik. Daha sonra bunun yerini lezginkaya benzeyen hareketli bir oyun aldı. Halil vadisi birden, İsraili Çerkeslerin atalarının sürgün edildiği Kafkasya'yı hatırlattı.

Çerkesler Kafkasya'da en eski zamanlarda ortaya çıktılar ve Kuban nehri boyunca ve onun güneyinde Karadeniz sahilinde, Anapa'dan Tuapse'ye kadar Kafkas Sıradağları'nın kuzey yamaçlarında yaşadılar.

Gerçekten de Çerkes coğrafi adlarına Güney Rusya steplerinde ve Azak Denizi'nin bütün sahilinde rastlanıyor. Rus yazılı kaynaklarında Çerkesler ilk olarak 13. yüzyılda anılıyorlar, Rus edebiyatında ise "Çerkes" sözcüğü Kafkasya Dağlılarının genel adı olarak kullanılıyordu. Dil ve kültür bakımından akraba olan çok sayıdaki kavimler üç büyük grupta toplanıyor: Abhazlar, Kabardeyler ve Çerkesler veya kendilerini adlandırdıkları şekliyle Adıgeler. İsrail Çerkesleri de kendilerini böyle adlandırıyor.

Toprakları Kafkas savaşları sonucunda Rusya'ya geçti, Dağlıların topraklarına komşuları Kazaklar yerleşti ve bu topraklar Kuban Oblastı'nın bir bölümü oldu. Savaş, 1829 Edirne (Andrianopol) Antlaşması'na göre Kafkasya'daki Türk topraklarının Rusya'ya geçmesiyle başladı. Dağlılar beyaz çarın itaatine girmeyi reddettiler, cesaretle direndiler ve ancak 1846 yılında kesin olarak boyun eğdiler. Yerli Kazaklar o zamana kadar Dağlılarla barış içinde yaşıyor, onlarla evleniyorlardı; giysilerini ve birçok geleneklerini de benimsemişlerdi. Fakat onlarca yıl süren işgal savaşı onları düşman yaptı ve Rusya toplumunda Dağlılara karşı olumsuz duygular yarattı.

Yaşanan yıkımların, zulmün, yağmaların, cinayetlerin hatırasını Rus edebiyatı muhafaza etti: Lermontov'un "Zamanımızın Kahramanı", L.Tolstoy'un "Kazaklar", "Orman Kesimi" ve diğer eserleri, Y.Tınyanov'un "Vezir Muhtar'ın Ölümü"... Dedelerinin dedeleri "barışı sağlamanın" kurbanları olan İsrail Çerkesleri de bunun hatırasını koruyorlar. "Barışı sağlamak" bugün göç ettirme olarak adlandırılabilir: Dağlıları yaşadıkları yerleri terk etmeye ve düzlüklere inmeye zorladılar. Burada da, isteyenlerin Rus tabiiyetini aldıkları taktirde kalıp yaşayabileceklerini ilan ettiler. Diğerlerine de Türkiye'ye yerleşmek için iki buçuk ay süre verdiler, sürgünler de bunu istekle kabul ettiler. Kalanlar azınlıktaydı. Çoğunluk sürgünü tercih etti. İnsanlar ev eşyalarıyla birlikte, büyük güçlüklerle Türk gemilerinin onları beklediği Karadeniz kıyısına indiler. Abhazlar ve Osetler de dâhil, o zaman giden bütün Dağlılar 400 bin kişiydi. Türk hükümeti onları imparatorluğunun kenar bölgelerine adacıklar halinde dağıttı ve onların kale-köyleri Balkanlarda ve Küçük Asya'da Türk ileri karakolları oldu. (Şimdiki Türkiye, Suriye, Lübnan, Ürdün, Irak ve İsrail'de)

Birkaç Çerkes köyü de Filistin'e geldi. Yaşam koşulları ağırdı, birçok göçmen hastalıktan ve açlıktan öldü. Köylerden biri (Keysariya yakınındaki Raba) dağıldı. İki köy kaldı. Yaklaşık üç bin kişinin yaşadığı Kfar-Kama ve Rahaniya (bin kişi). 1920'de Büyük Britanya yeni bir Arap devleti (Ürdün'ü) kurduğunda Çerkeslerin bir kısmı emirin hâkimiyeti altına girdiler,

Halil'deki iki köy ise mandayla yönetilen Filistin'de kaldılar ve 1948'de İsrail'e dahil oldular.

Çerkeslerin her zaman hem Araplarla hem Yahudilerle iyi ilişkileri vardı. Fakat bağımsızlık savaşı başladığında hemen Yahudilerin tarafında yer aldılar, İsrail Savunma Ordusu'na girdiler ve Halil'de Ürdün lejyonuyla çarpıştılar. O zamandan beri Yahudi

devletine fedakârca hizmet ediyorlar ve bütün savaşlara katıldılar. Aslında Çerkesler, Rusyalı ilk Yahudi yerleşimcilerden bile önce buraya gelmiş olan ilk sakinler. İsrail, onların desteğinden ve iki halk arasındaki tarihi ittifaka sadakatlerinden emin.

Sadakat Çerkeslerin bir niteliğidir. Türk sultanına da aynı şekilde fedakârca hizmet ettiler. Ürdün’de yaşayanlar da krala aynı şekilde sadıklar. Bedevilerle birlikte kralın kişisel koruma birliğini oluşturuyorlar ve Ürdün’de etkili bir gruplar. Aslen Çerkes olan General şordom ordu istihbaratının başında bulunuyor. Kardeşi İşhak hava kuvvetlerinin komutanı. Parlamentoda iki koltuk Çerkeslere, bir koltuk da Çeçenlere ayrılmış; o koltuğu da diyanet bakanı ve uluslararası Çeçen birliğinin başkanı Abdul Baki Camma işgal ediyor.

İsrail’de askerlik Çerkes erkekleri için temel meslek olmuş. Kfar-Kama’da, ihtiyaç olduğu taktirde köyün komutanı ve subaylarıyla birlikte bir alay çıkartabileceği söyleniyor. İsrail ordusunda albay rütbesinde birkaç Çerkes bulunuyor. Kafkasya’da Çerkesler binicilikleri ve nişancılıklarıyla ünlüydüler. İsrail’de de muharip birlikleri, güvenlik hizmetini ve polisliği tercih ediyorlar ve sık sık da komutanlık makamlarına geliyorlar.

Dağlı gruplarından her biri kendi özelliğini ve adını korumasına, değişik dilleri ve lehçeleri olmasına rağmen ırk, tarih, kültür ve gelenekler bakımından tek bir etnik topluluğu oluşturuyorlar. Kafkas Savaşı sırasında da önderleri tekti: “Dağıştan ve Çeçenistan İmamı” şamil. Rusya’nın Çeçenistan’a karşı bugünkü savaşı dışarıdaki Dağlılarda Kafkasya’daki kardeşleriyle dayanışma duygusu yaratmış. Onlar için para toplamışlar, koliler yollamışlar, Tel Aviv’deki Rusya elçiliğinin önünde protesto gösterileri yapmışlar.

Bugün dünyada kaç Çerkes yaşıyor? İsrail’de 4 binden fazla, Suriye’de 30-40 bin, Ürdün’de 70 bin, Türkiye’de 3 ila 4 milyon. Bolşevik devriminden sonra Kafkasya’daki Dağlılarla bağları onlarca yıl kopmuş, bugünlerde yeniden kuruluyor. İsrail Çerkesleri atalarının yaşadıkları yerleri kendi gözleriyle görmek için turist olarak en sık Kafkasya’ya gidiyorlar. Ve halklarının geleneklerini ve kültürünü asıl kendilerinin, göçmenlerin torunlarının koruduğuna inanıyorlar.

Kosova’daki çatışmalar, bir kısmı Sırp ordusunda görev yapan oradaki Çerkes-Adığelerin 321 ailesini parçaladı. Bu durumdan kurtuluşu Çerkesler Kuzey Kafkasya’ya dönüşte gördüler ve ilgili dilekçeyle Rusya makamlarına başvurdular. Diğer ülkelerin,

özellikle Almanya'nın Çerkes diasporası onların kararını destekliyor. Kfar-Kama'ya geldiğimde cuma günüydü ve köyün üzerinde, inananları namaza çağıran müezzinin sesi yükseliyordu. Yaşlılar eğri, dar sokaklardan camiye gidiyordu. Girişin önünde ayakkabılarını çıkardılar; dizlerinin üzerinde oturuları, alınlarını yere değdirip doğruluşları açık kapıdan görünüyordu. Çocuklar bisikletleriyle köyün kenarındaki futbol sahasına gidiyordu. Dürzi köyünden ve komşu *kibutstan* (Yahudi yerleşimi) takımlarla iki maç yapılacaktı.

Namaz ve maç bittiğinde sokaklar kalabalıklaştı. Çoğu Avrupalılar gibi giyinmişti, bazıları geleneksel kıyafetliydi, bazıları da Arapların yere kadar inen beyaz entarisini giyiyordu. Birçok erkek de ordu üniformalıydı (Müslümanların ve Yahudilerin tatil günleri olan cuma ve cumartesi için izin almış olanlar). Hepsi aralarında Çerkesçe konuşuyordu, yabancılarla ise İbranice, Arapça veya İngilizce. Halil'deki bir köyde Kiril harfleriyle yazılmış, küçük harflerle İbranice ve Arapça çevirisi olan tabelalar görmek özellikle ilginçti: Okul, kütüphane, kulüp anlamlarına gelen, çok sayıda ünsüzden oluşan uzun sözcükler.

Kafkas Dağlılarının dillerinde yazı 1920'li yılların ortasında, önce, Kafkas dillerinin zor ses bileşimleri için daha uygun olan Arap alfabesi temelinde ortaya çıktı, sonra Latin harfleriyle, 30'lu yıllarda da Rus harfleriyle değiştirildi. Bu harfleri İsrail Çerkesleri de kullanıyorlar. Fakat Kafkasya'da Ruslaştırma yıllarında kirlenen dilleri yoksullaşıyor ve pratikte yok oluyor. İsrail'de eski saflığını korumuş ve köy okulunda zorunlu olarak öğretiliyor. Çerkesler çağdaş eğitim alıyorlar ve geleneklerini koruyorlar: Birçok kişi düğüne, kamalarla veya kılıçlarla süslenmiş geleneksel kıyafetiyle gelmişti.

Kfar-Kama, Kafkas aulunun, Arap köyünün ve Yahudi kibutsunun karışımı (sembiyoz) bir yerleşim yeri. Evler temiz ve bakımlı, dışarıdan *saklyayı* (Kafkasya'ya özgü ev) andırıyor: alçak, iki eğimli çatıları olan evler. İçeriden ise her türlü konforuyla çağdaş bir İsrail dairesi. Çağdaş mimari eseri yapılar da var (kreş, kulüp, poliklinik). Çerkesler, yerel doğal özelliğın ve çevrenin korunmasına katkıdan dolayı köyün İsrail devlet ödülü aldığını gururla anlatıyorlar.

İsrail Çerkesleri Ürdün'deki akrabalarıyla serbestçe iletişim kurma imkânı kazanalı sadece birkaç yıl olmuş; bağları 1948'de kopmuş. Ama Suriye'deki soydaşlarıyla bağları hâlâ kopuk. Kültürel özgünlüklerini korudukları, yüksek yaşam düzeyine sahip demokratik bir ülkenin vatandaşları oldukları için memnunlar. Çerkesler bütün İsraililerin sahip olduğu aynı

haklara sahipler: Seçimlere katılıyorlar, vergi ödüyorlar, orduda hizmet ediyorlar. Yahudilerin yaptığı gibi memurları ve hükümetin politikasını eleştiriyorlar. Çerkesler burada doğdular, büyüdüler ve burası onların tek evleri. Komşularıyla ilişkileri dostça: Birbirlerinin düğünlerine gidiyorlar, spor karşılaşmalarına katılıyorlar. Çerkeslerin sorunu sayılarının az olması; bu kadar küçük bir etnik grubun kendini koruması zor.

Bu yöndeki gayretleri Çerkesleri içe kapanmak, tutucu olmak zorunda bırakmamış. Ülkenin yaşamına herkesle eşit ölçüde katılıyorlar ve yardımlaşma, konukseverlik, *kunaklık* gibi en güzel geleneklerini koruyorlar. Ancak başka inançtan olanlara karşı nefreti, kan davasını, kadınların eşitsizliğini reddetmişler. Zarif ve şık Çerkes kadınları köyde erkeklerle aynı mevkileri işgal ediyorlar. Çağdaş açık toplumun ayıpları olan uyuşturucu, alkolizm, hırsızlık burada bilinmiyor. Düğün gelenekleri geçmişin ve bugünün bir sentezi. Başlık kalmış, ancak bir yük değil sembol olarak. Yeni evlilerin bankadaki ev ipoteğini her iki taraf da ödüyor.

Ayrılmadan önce, gece geç saatte köyde son kez dolaştım. Çerkesler televizyonların başında oturuyorlardı, açık pencerelerden İbranice son haberler, Arap müziği ve Amerikan filmlerinin diyalogları duyuluyordu. Sabah erkenden köy dağılıyordu: Üniversite öğrencileri büyük şehirlere, işçiler komşu Tsfat ve Afula'ya, askerler ve subaylar birliklerine. Herkes kendi mekânına doğru yollanıyordu, bu erken saatte her İsrailinin yaptığı gibi...

“Russkaya Mısl”, No 4264, Paris, 8 Nisan 1999